

ÖZET

Günümüz sosyolojisinde rekabet eden okullar arasında, senteze dönük bir teori oluşturma eğilimi göze çarpmaktadır. Neofonksiyonalizm, bu teorik oluşum çerçevesinde yer alan bir modeldir. Şimdiye kadar hiçbir toplum teorisi sosyal yapıyı tam olarak açıklayamadığı için yeni bir teoriye ihtiyaç duyulmaktadır. Çeşitli teorilerden yararlanarak yeni bir model olarak ortaya çıkan neofonksiyonalizm, özellikle fonksiyonalizm, etkileşimcilik ve çatışma yaklaşımlarından yararlanır, onlardaki doğru fikirleri, kavramları uygun şekilde bir araya getirmek ister.

Niklas Luhmann, Richard Münch, Paul Colomy ve Jeffrey Alexander neofonksiyonalizmin belli başlı temsilcileridir. Bu yeni yaklaşım tam olarak bütünleşmiş bir teorik model değildir. Kendi içinde dallanıp budaklanmalar gösterir. Bu durum onun dinamik karakterinin bir göstergesidir.

Neofonksiyonalizm, sosyolojik bir dönüşümü temsil etmektedir. Onun teorik merkezinde fonksiyonalist, özellikle de Parsons'ın mirasının eleştirel yeniden değerlendirilmesi ve genişletilmesi vardır. Bu makalenin amacı neofonksiyonalizmi Türkiye sosyoloji gündemine taşımak ve sosyolojideki senteze yönelmiş teori oluşturma çabalarının gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler

Fonksiyonalizm, neofonksiyonalizm, yeniden yapılanma

1.GİRİŞ

Geçmişte olduğu gibi bugün de, toplumsal düzenin nasıl sağlanabileceği konusu üzerine sosyolojik tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Bu konuda bir dönem umut olan fonksiyonalizmin hakimiyeti sonrasında sosyolojik teori bir krize doğru sürüklendi ve yeni bir dönem ortaya çıktı. Fonksiyonalizme yönelik eleştiriler olabileceği en keskin noktalara taşındıktan sonra teoriler arası mücadele yeni bir yol ayrımına geldi. Fonksiyonalizmin savaş sonrası hükümrana karşı iki ana teorik akım sosyoloji gündemini meşgul etti. Bir tarafta, sosyal düzenin olumsuzluğunu ve bireyin merkeziliğine vurguda bulunan radikal ve mikro teorik okullar, diğer tarafta yapının bireysel ve kolektif eylemi belirlemede zorlayıcılığını savunan çeşitli makro teoriler. Ancak bu akımlardaki tek yanlılık güden zayıflatıcı çelişkiler, bu teorilerin güçlenmelerini açık bir şekilde engellemiştir.

* Bu makale Prof. Dr. Tülin İçli'nin danışmanlığında yürütülen "Fonksiyonalizmden Neofonksiyonalizme: Klasik Teorilerin Yeniden İnşası" adlı doktora tezinden (2000) yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu doktora tezi Adnan Menderes Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

Bugün, sosyolojik teori oluşturmada yeni bir sentezi gerçekleştirme peşinde olan sosyologlar hiç de az değildir ve bu sosyologlar arasında bazı temel konularda anlaşmazlıklar sürüp gitmektedir. Ancak onlar ne makro ne de mikro teorilerin tek başlarına toplumsal gerçekliği açıklamada yeterli olamayacakları konusunda hemfikirdirler. Son yıllarda eylem ve yapıyı birlikte örnektülemek niyetinde olan yaklaşımlar alkışlanmaktadır. Bu teorik yönelimlerin en temel özelliği, tek yanlılıktan uzak ve çok boyutlu değerlendirmelere açık olmalarıdır. İşte neofonksiyonalizm bu amaca yönelmiş sosyolojik bir teori modelidir. Bir başka ifadeyle neofonksiyonalizm, mikro ve makro düzeydeki sosyolojik eğilimleri yeniden yapılandırarak, eylem ve yapıyı birlikte örnektüleyebilecek bir model kurmayı amaçlamaktadır.

2. FONKSİYONALİZM

Dünya tarihinde doğurdıkları siyasal sonuçları bakımından etkili olan iki ana teoriden söz edilebilir; fonksiyonalizm ve Marksizm. Bu iki teorik yaklaşımın ortak özelliği her ikisinin de sosyal yapı ve sosyal kurumları açıklamaya yönelmesidir. Bu teorilerin baştan sona teorik ilgilerinin odağında sosyal evrim tartışmaları bulunmaktadır. İlkinde karşılanması gereken ihtiyaçlara, ikincisinde çözüme kavuşturulması gereken sınıf çatışmalarına vurgu vardır (Wallace ve Wolf, 1991; 5, 7). Bugüne kadar her iki teori de galibiyetini ilan edememiştir. Ne modernite refah toplumunu kurabilmiş ne de işçi sınıfı komünizmin eşitlikçi toplumunu getirebilmiştir. Bu nedenle iki ana teorinin yeni formüllerle birleştirilmesi düşüncesi geçerliliğini korumaktadır. Neofonksiyonalizm bu amaç çerçevesinde inşa edilmiş bir teoridir. Bu makalenin esas ilgisi neofonksiyonalizm olmakla birlikte önce fonksiyonalizmin temel gelişme çizgileri üzerinde durulacaktır.

Sosyolojinin kurucu babası Comte, toplum ve organizma arasında benzeştirmelerde bulunduğu anda, organizmacılığın ve dolayısıyla fonksiyonalizmin temellerini de atmış oldu. Onun organizmacı düşünceleri Spencer, Durkheim ve Parsons'ın metodolojilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bununla birlikte organizmacılığı zirveye taşıyan kişi Spencer'dir.

Spencer'a göre, toplumlar da canlı organizmalar gibi evrensel evrim yasalarına tabidirler. Fakat, yine de toplumlarla organizmaların birbiriyle özdeş olduğu söylenemez. Her ikisinin benzerlikleri kadar farklılıkları da vardır. Toplumlar da organizmaların sahip oldukları organlar gibi, bütünü devamını sağlayan çeşitli fonksiyonlara sahip parçalardan oluşur. Organizmayı oluşturan organlar arasında olduğu gibi, toplumu oluşturan parçalar arasında da karşılıklı bağımlılık ve etkileşim vardır. Evrim sürecinde, organizmaların tek hücreli canlılardan hacimce daha büyük canlı türlerine doğru gelişirken karmaşıklaşması gibi, toplumlar da hacimsel büyüme esnasında fonksiyonel açıdan farklılaşırlar (Turner, 1990; 34-39).

Fonksiyonalizmin gelişme aşamalarını izlerken anılması gereken bir diğer önemli sosyolog Durkheim'dir. Durkheim, organizmacı görüşlerin etkisinde kalmakla birlikte bu konudaki fikirleri toplumlara uyarılama konusunda kendinden öncekilere göre daha başarılı oldu. Toplumun işlevsel bütünlüğünü daha sistematik olarak ele alan Durkheim, aynı zamanda fonksiyon kavramı-

na ilişkin ciddi anlamda ilk bilimsel değerlendirmelerin de sahibidir (Turner, 1990; 40). Durkheim toplumları bireylerden ayrı ve kendine özgü organik bir bütünlük olarak tasarlamıştır. Ona göre, toplumlar bireylere dışsal bir zorlayıcı güçtür. Durkheim bu düşüncelerini yaşadığı dönemde de etkisini gösteren Fransız akılcı pozitivizminden almıştır ki, bu akımın en güçlü temsilcisi Descartes'tır (Münch, 1994a; 122).

Fonksiyonalizm, özellikle Durkheim'in çalışmalarındaki toplumsal vicdan, dayanışma, değerler, normlar, anomi gibi soyut, genel kavramlarla ampirik temelden uzaklaştı. Sonuçta ortaya çıkan teorik model, toplumların sosyolojik çözümlemesi için kullanılamaz hale geldi. Bu çıkmazdan kurtuluş için ilk teorik destek iki önemli antropologdan geldi: Radcliffe-Brown ve Malinowski (Turner, 1990; 42).

Bütünü oluşturan parçaların karşılıklı fonksiyonel ilişkilere sahip olduğu düşüncesi yeni olmamakla birlikte, bu düşüncenin ampirik alana uygulanması yeni bir gelişmeydi ve Radcliffe-Brown'a aitti. Onun bu çalışmaları özellikle yapısal fonksiyonalizmin ortaya çıkışında önemli kabul edilir (Scott, 1995; 138). Diğer taraftan Malinowski ise, toplumsal düzenin dışsallığı ve zorlayıcılığını ileri süren Durkheimci gelenekten radikal bir şekilde uzaklaşarak, dışsal toplumsal formların belirleyiciliğini reddetti. Ona göre, bireylerin dışsal toplumsal formlara uyması pek çok değişkenin birlikte etkisiyle ortaya çıkan sonuçlardır. Malinowski, ortak çıkarlar kadar kişisel çıkarların, zevklerin, karşılıklı alışverişin ve rekabetin önemini vurguladı. O, sistem ve denge kavramlarının yanı sıra süreklilik kavramının altını çizdi. Ona göre, her bir fonksiyonun bütünü oluşturmadaki katkısı farklı bir değere ve öneme sahiptir (Malinowski, 1998; 17-51).

Malinowski üç tür sistem belirler; biyolojik, sosyal-yapısal ve sembolik sistem. Bu sistemler bir düzen içinde bulunurlar. En alt basamakta biyolojik sistem, en üst basamakta da sembolik sistem vardır. Sembolik sistem, hem çevreye uyum hem de insanın kendi kaderine ve grup üyeliğine ilişkin belirleyici bir çerçeve oluşturan bilgi, inanç ve anlam sistemlerini içerir. Sosyal-yapısal sistem ise, tüketim mallarının dağıtımı ve üretimi, davranışların düzenlenmesi ve kontrolü, insan becerilerinin eğitimi ve geliştirilmesi, otorite ilişkilerinin kurulması, organizasyonu ve sürdürülmesi için bir çerçeve sağlar (Turner, 1990; 46). Onun sistem konusundaki görüşleri fonksiyonalist çözümlemede önemli bir aşamayı temsil eder. Özellikle Parsons bu tür analitik sistem anlayışından önemli ölçüde etkilenmiştir.

Fonksiyonalizmin organizmacılıktan kopma noktası, toplumları ve uygarlıkları organizmalar olarak tasarlama düşüncesinden vazgeçerek açıklayıcı bir prensip olarak sistem kavramını kullanması ve soyut çözümleyici formülasyonlar geliştirmesiyle başladı (Martindale, 1960; 465). Bu kopma noktasından sonra fonksiyonalizm kendisi için ayrıcalıklı bir teorik mevziiye ele geçirdi ve uzunca bir dönem hakim gelenek olarak boy gösterdi. Kuşkusuz fonksiyonalizm bu hakimiyetini büyük ölçüde Parsons'a borçludur.

Parsons'ın doktora tezi, "Alman Sosyal Teorisinde Kapitalizm"dir. Onun bu bu tezi aslında kapitalizme meydan okuyan Marksizm'e sosyolojik bir cevap. Parsons'ın sosyolojisi Avrupa ve Amerika sosyal teorisini birbirine bağlamak isteyen bir niyetle gerçekleşti. Parsons, 1940'lardan itibaren otuz yılı

aşkın bir süre teorik senteze yönelmiş bir dizi çalışmasıyla sosyolojiye damgasını vurdu. Parsons'ın sentezci yönelimi, ilk başlarda birbirine çok yakın olan sosyoloji ve ekonomi disiplinlerini ortak köklerde bir araya getirmek şeklinde ortaya çıktı. Bu yöndeki çalışmaları genellikle çok karmaşık, fakat temel çalışmalarıdır. O, kendinden sonraki sosyologlar kuşağının hiç de azımsanmayacak bir bölümünü etkisi altına aldı (Scott,1995; 33; Craib,1992; 37; Coleman, 1975; 93; Münch, 1994b; 3, 1987; 144).

Weber, Parsons'ın çok iyi bildiği bir sosyologdur. Özellikle sosyal değişim konusundaki görüşlerinin biçimlenmesinde Weber'in etkisi önemlidir (Alexander, 1988b; 58). Parsons, Weber'den etkilenmekle birlikte, onun yaklaşımını asla yeterli bulmamış ve Weber'in görüşlerini kendi sentetik sistemi içinde eritmek istemiştir. Parsons'a göre, Weber'in aktörün eylemini öznel bakış açısından yakalamak istemesi ve çıkarı güdüler aracılığıyla "anlam"a bağlaması, sosyal eylem teorisine teknik olarak varlık kazandırmıştır (Parsons, 1967, 40).

Onun iki kitabı sosyolojik yönelimlerini, fikirlerini ve fikirlerinde meydana gelen değişimleri yakalama anlamında özellikle önemlidir. Bunlardan birincisi "Sosyal Eylemin Yapısı" (The Structure of Social Action, 1937), ikincisi "Sosyal Sistem"dir (The Social System, 1951). Sosyal Sistem, fonksiyonalizmin olgun aşamasını temsil eder (Alexander, 1987a; 37). Parsons "Sosyal Sistem"i yayımladığında, "Sosyal Eylemin Yapısı"nı katı anlamda teorik bir çalışma olarak görmediğini açıkça ifade etti (Parsons, 1951; viii). Bu çalışmasında sosyal eylemle ilgili görüşlerini sürekli genişletti ve yeniden gözden geçirerek düzeltti (Parsons, 1975; 104).

Parsons, analitik soyutlama ve somut gerçeklik ayırımını Whitehead'dan almıştır. Parsons kendi çalışmalarında teorinin araştırmaya öncelik (Domingues, 1996; 763-765) taşıdığını biliyordu ve ampirik araştırmalara yönelimin de farkındaydı. Parsons, bu konudaki gelişmelerin önemli bir temsilcisi olarak Merton'ı anar (Parsons, 1964; viii).

Parsons'a göre, sosyal teorinin amacı, gerçekleyicileri aktörler olan temel eylem birimlerinden, onları da kapsayan daha karmaşık sosyal yapı inşasına giden sürecin soyut kavramsal çerçevesini kurmak olmalıdır (Scott, 1995; 39). Bu ise bir sosyal sistem teorisidir. Parsons'ın genel sistem anlayışı, farklı alt sistemlerin ve sistemi oluşturan parçaların karşılıklı ilişkilerinin oluşturduğu bir ağdan oluşur (Parsons, 1951; 96-97).

Parsons, eylem organizasyonun üç biçimiyle ilgilidir; sosyal sistemler, kişilik sistemleri ve kültür sistemleri. Bu üç sistem, tamamen somut sosyal davranışlardan türetilen soyutlamalardır. Sosyal sistemler ve kişilikler motive olmuş eylemin organizasyon tarzları olarak tasarlanırlar. Diğer yandan, kültürel sistemler ise sembolik sistem kalıplarıdır (Birey aktörler tarafından yaratılır veya bildirilir, sosyal sistemler arasında yayılma veya kişilikler arasında öğrenme yolu ile geçerler) (Parsons ve Shils,1962; 54). Aynı zamanda sistemler, ampirik ve analitik açıdan diğerlerinden soyutlanabilirler (Parsons, 1951; 15).

Parsons, eylemi veya toplumsal sistemlerdeki rolleri sınıflandırma araçları olarak "kalıp değişkenler" kavramını geliştirmiştir. Beş kalıp değişken belirleyen Parsons, toplumsal sistemlerin çözümlenmesinde onları teorisinin a-

na iskeleti haline getirmiştir. Kalıp değişkenler geleneksele karşı modern olanın ölçütlerini verir. Sistemlerin fonksiyonel gereklilikleri (AGIL) ise onun sistem analizinin özünü oluşturur. Parsons, Bales ve Shils beraber oluşturdukları bu şemayı Bales'in ampirik gözlemlerinden türetmişlerdir.

AGIL, Parsons'ın bir sistemde gördüğü dört temel fonksiyonun İngilizce baş harflerinin alınmasıyla oluşmuştur:

A: Uyum (Adaptation),

G: Amaca ulaşma (Goal attainment),

I: Bütünleşme (Integration),

L: Gizil kalıpların korunması (Latent pattern maintenance).

A. Uyum fonksiyonu, bir sosyal sistemin çevreye uyumunu sağlamalıdır. Sistem kendi varlığını gerektiren koşullara uygun ilişki tarzlarını başarabilecek hareket yeteneği kazanmak zorundadır. Aksi takdirde varlığı tehlikeye düşecektir. Örneğin, bir öğrencinin geçmek zorunda olduğu sınav karşısında; sınavın koşullarına uymak, gerekli materyalleri edinmek, konuya çalışmak, sınavı katılmak gibi aktiviteleri yerine getirmesi zorunludur.

G. Amaca ulaşma fonksiyonu, bir sosyal sistemin aktivitelerinin yönetimlerini belirler. Aktörler amaçlar doğrultusunda, kararlar alırlar, işbirliğine giderler ve çeşitli organizasyonlar oluştururlar.

I. Bütünleşme fonksiyonu, sosyal grubun dayanışma ve ahengini sağlar. İstenen amaçlara ulaşmak için engelleyici iç ve dış faktörlere karşı birlikte hareket etmenin uygun koşulları sağlar. Arkadaşlık grupları, aileler, şirketler gibi.

L. Gizil kalıpların korunması fonksiyonu, sosyal sistemin temel ilişkiler sistemindeki geçerli biçimlerini korur ve sürdürür (Münc, 1994b; 35-36).

Parsons'a göre, değerler sistemi, normatif yargılar toplamı olarak kendini ampirik görünümde yansıtan ve üyelerine iliştilen toplumun özgün ampirik referans noktalarıdır. Değerler, sosyal sistemlerin analizinde birinci derecede referanslardır. Bütün sosyal sistemlerin kaynağında bireylerin etkileşimleri yatar. Bir sosyal sistemin yapısal betimleyici kategorileri değerler, normlar, kolektiviteler ve rollerdir. Parsons, bu kategorileri yapısal farklılaşma süreçlerinin işlemselliği analizinde kullanmak ister. Normların yapılanması toplumsal yapılar ve sistemin fonksiyonel zorunlulukları arasındaki temel eklemlenme noktasıdır (Parsons, 1967; 8-11).

Fonksiyonalizmden bahsedildiğinde, Parsons'tan sonra zihinlerde beliren bir diğer sosyolog Merton'dır. Merton'a göre, sosyolojideki genel teorilerin doğuşu, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl felsefesindeki hâkim sistemci eğilimlerden kaynaklanmıştır. Kant, Fichte, Schelling, Hegel gibi düşünürler doğa, insan ve maddenin evrensel belirleyici sistemlerini kurmuşlardı. Merton'a göre, bu sistemci girişimler ilk sosyologlar kuşağının esin kaynağı olmuştur. Sonuçta sosyolojinin kurucu ataları da kendi sistem anlayışlarını geliştirdiler. Her şeye rağmen Merton, bu öncü klâsiklere felsefenin değil, bilimdeki sistem anlayışının referans olduğunu ileri sürer (Merton, 1967; 45-46).

Sosyolojik teorinin gelişmesinde Merton'ın asıl önemi, Parsons'ın fonksiyonalist yaklaşımını daha ampirik düzeye çekmek istemesidir. Merton'a gö-

re, Parsons'ın bütünü kapsayıcı büyük boy teorisi boş ve verimsizdir. Çünkü bu teori, ampirik alanın ve teorik çerçevenin bir araya getirilmesinde başarısız olmuştur. Sosyolojik teori oluşturulurken, bu iki alanın uygun bir formül altında birleştirmesi gereklidir. Merton, bütünü kapsayan geniş teori yerine, daha somuta inebilen, ampirik alana daha yakın orta boy bir teori kurmak istemiştir. Merton'a göre, fonksiyonalizmin sosyolojideki varlığını sürdürmesi orta boy teori inşasında gösterilecek başarıya bağlıdır (Turner, 1990; 79-81). Merton fonksiyonalizmin ideolojik olduğunu tartışmasız kabul etti (Martindale, 1960: 472). Fonksiyonalizmin, ampirik sosyolojik incelemelere doğru bir kayma göstermesinde Merton'ın çalışmalarının önemli bir rolü olduğu yadsınamaz (Scott, 1995; 139). Sınırlı kavramsal düzeylere uygulanabilir özgün teori kurma amacı güden Merton, sosyolojinin ilerlemesinde iki tasarım belirler: ampirik olarak araştırılabilir hipotezlerden çıkmış özgün teoriler geliştirmek ve bu alanlardaki özgün teorileri birden bire değil aşama aşama, gelişimsel olarak birleştirmek (Merton, 1967; 51).

3. NEOFONKSİYONALİZMİN TARİHÇESİ

Fonksiyonalizmin sosyolojideki hakimiyetinin sarsılmaya başlaması 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarına rastlar. Bu dönemde ortaya çıkan iki olgu sosyolojik teorilerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Birincisi, yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkeleri geleneksel yapılarından kopararak modern yapılarla bağlamak için pek çok makro karşılaştırmalı çalışma gerçekleştirildi. İkincisi o yıllarda, fonksiyonalist refah toplumu dünya görüşü gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde gerekse dünyanın diğer bölgelerinde yayılan siyasal çatışmalarla sarsılmaya başladı. Böylece sınıf bilincine, tarihselliğe ve siyasal, kültürel yapılarıdaki farklılıklara ağırlık veren Marksist düşünceler-doğrusal evrimci, determinist değil ortodoks radikal akımları eleştirme arayışında olan sosyal bilimcilerle cazip gelmeye başladı (Eisenstadt, 1973; 10-12; Skocpol, 1999; 4). Bu dönemde fonksiyonalizm en ağır eleştirilere maruz kalmış ve gözden düşmüştür.

Fonksiyonalizme yönelmiş teorik saldırıların hedefi aslında Parsons'ı. Ancak Parsons'a yönelik eleştirilerin artması ve onun sosyoloji çevrelerinde gözden düşmesiyle birlikte hiç beklenmeyen bir gelişme ortaya çıktı ve Parsons'ın kimi önermeleri daha yaratıcı formülasyonlarda ifade edilebildi. 1980'li yıllara doğru dünyadaki keskin ideolojik kutuplaşmalar döneminin kapanmaya başlamasıyla birlikte doğan ılımlı iklim sosyolojide de yansımaları buldu ve senteze yönelmiş teorik arayışlar güç kazanmaya başladı. İşte bütün bu koşullar fonksiyonalizme yeniden hayat verme girişimlerini de besledi. Böylece ortaya çıkan yeni dönemde Avrupalılar özellikle Almanlar, şaşırtıcı biçimde Parsons'ı takdir etmeye başladılar. Sonuçta sofistike, soyut ifadelerle boğulmuş fonksiyonalist teorinin yerine, oldukça yalın, senteze karakterde bir teori ortaya çıktı (önceleri yalnızca geniş bir entelektüel eğilim olarak kabul edildi), neofonksiyonalizm (Colomy, 1990; xi-xii; Alexander, 1985: 11).

4. NEOFONKSİYONALİZM

Neofonksiyonalizmin filizlenmesi fonksiyonalizme yönelik eleştirilerin en yoğun olduğu dönemlere rastlar. Fonksiyonalizmi ayağa kaldırmak iste-

yeniler, doğal olarak yine fonksiyonalistlerdi. Fonksiyonalizme yönelik eleştiriler gerek mikro gerekse makro kanatta yer alan sosyolojik yaklaşımlardan gelmişti. Genel olarak fonksiyonalizme yöneltile eleştiriler; güç ve çatışmayı ihmal etmesi, değişmeye ilişkin sosyal süreçleri ve somut sosyal grupları incelemede başarısız olması, normların içselleştirilmesine-değer uzlaşmasına ve bütünleşmeye aşırı vurguda bulunması, teleolojik ve tutucu bir ideoloji oluşturmaması, ampirik gerçekliğe uzak soyut bir model geliştirmesi olarak sıralanır. Ancak temel eleştiriler, fonksiyonalizmin sosyal değişme ve çatışmayı dikkate almaması üzerinde yoğunlaşmıştır (Colomy, 1990; xii-xiii, 291-292).

Neofonksiyonalizmin belli başlı temsilcileri, Niklas Luhmann, Richard Münch, Paul Colomy ve Jeffrey Alexander'dır. Diğer sosyolojik yaklaşımlarda olduğu gibi, neofonksiyonalizmi temsil eden, savunan bu sosyologlar arasında da farklı teorik yönelimler bulunmaktadır. Amerika'daki neofonksiyonalistler genellikle bireyselliği, grup dinamiklerini olumsuzluk ve iradecilik kavramlarına ilişkilendirerek sistemci bir model geliştirmek isterler. Ayrıca onlar toplumsal değişmeyi açıklamada kullanılacak kalıp değişkenleri belirlemek için ayrıntılı tarihsel ve karşılaştırmalı incelemelere büyük önem verirler. Diğer taraftan neofonksiyonalizmin Alman kolu ise, görece bir ortodoks sistemler yaklaşımını ayakta tutmaya çalışır, bildik organik metaforlara yer verir, genelleşmiş evrimci prensipleri benimser (Colomy, 1990; xxxi).

Neofonksiyonalizme adını veren kişi Amerikalı sosyolog Jeffrey Alexander'dır. Alexander, kendi Parsons eleştirisini ve ona bağlı yeniden yapılanmacı neofonksiyonalist hareketi, Lukas ve Gramsci'nin Marx'a karşı aldığı pozisyona benzetir. Onun fonksiyonalizmi yeniden diriltme girişimleri 1980'lerin ortalarından itibaren Colomy ile birlikte daha bilinçli bir duruma gelir. Alexander bu amacını gerçekleştirmek için, Goffman, Homans ve Garfinkel gibi mikro sosyoloji geleneği içinde yer alan sosyologları, Rex gibi çatışma teorisyenlerini, Habermas ve Walzer gibi eleştirel teorisyenleri daha dikkatli okumuştur. Alexander, onların çalışmalarından yararlanmakla birlikte hiçbirini yeterli bulmamış ve 'Yirmi Ders: II. Dünya Savaşı Sonrası Sosyolojik Teori'de (Twenty Lectures: Sociological Theory since World War II, 1987d) adlı çalışmasında yeni bir sentezci model önermiştir. Bu model, Parsons'ın genel çerçevesi üzerine kurulmuş olmakla birlikte orijinal gelenekten oldukça farklıydı. Bu çalışmanın teorik önemi daha önceki Parsons eleştirilerini aşarak, Parsons hakkındaki yeni bir analiz düzeyine taşımış olmasıdır (Alexander, 1998; 11).

Neofonksiyonalist hareket, fonksiyonalizmi bir araştırma programına dönüştürmek için kültür sosyolojisi, sosyal değişme, meslekler ve eşitsizlikler, politik sosyoloji, feminist incelemeler, kitle iletişimi ve ekonomik sosyoloji alanlarında ampirik araştırmalara yöneldi. Bu çerçevede genişleyen neofonksiyonalizm, Parsons tipi analitik soyut bir toplum modeli yerine, sistemlerin tarihsel ve kurumsal gerçekliğini vurgulayan yeni bir model arayışını daha makul bir strateji olarak benimsedi. Bu amaç doğrultusunda özellikle fenomenoloji, etkileşimcilik ve alışveriş/takas teorisinden fikirlerden doğru ve uygun gördüklerini sentezci bir zihniyetle yeniden işlemenin arayışında oldu (Colomy, 1990; xviii, xx).

Neofonksiyonalizmin en belirgin özelliği, bir yandan klâsik fonksiyona-

lizmin başlangıcındaki bazı önermeleri geliştirerek savunmasını sürdürürken, diğer yandan çekirdek denilebilecek bazı fikirlerini de kabul etmemesidir. Yeniden yapılanma ve reform, neofonksiyonalizmin odak kavramlarıdır (Colomy, 1990; xvi). Zaten neofonksiyonalistler için fonksiyonalizm bir metot veya bir model değil, yalnızca bir gelenek belirtisidir (Alexander, 1985: 9).

Alexander (1995, 6), neofonksiyonalizm öncesini ikinci Dünya savaşına kadar olan süreci (1) Parsons egemenliği, (2) Fonksiyonalizm eleştirisi ve rakip teoriler dönemi, ve (3) yeni bir teorik hareket olarak senteze yönelim olmak üzere üç döneme ayırır. Yeni teorik eksen, fonksiyonalist kapsamı genişletmek ve eleştirel yeniden değerlendirmedir. Bu misyon da neofonksiyonalizme aittir.

Neofonksiyonalist hareket sahip olduğu üç özelliği bakımından neo-Marksizm'e benzer bir bilince sahiptir. Birincisi, neo-Marksizm gibi bu gelişme, esas teorinin temel eğilimlerine yönelmiş bazı eleştirileri kabul etmiştir. İkincisi, neo-Marksizm gibi kavramsal olarak çatışan teorileri birleştirmenin yollarını araştırmıştır. Üçüncüsü, neo-Marksizm gibi, bu neofonksiyonalist eğilim bir tek uyumlu biçim olmaktan çok rekabet eden gelişmelerin bir çeşididir (Alexander, 1985; 11).

Neofonksiyonalizmin bir diğer çarpıcı özelliği çağdaş sosyolojideki makro ve mikroyu birlikte sosyolojik analize dahil etme çabalarını desteklemesidir. Makro ve mikronun birini diğerine tercih etmeksizin birbirine bağlanması gereği açıktır. Sosyolojik teorinin hem makro hem de mikro alanlarında bulunanlardan gelen bu istek, aslında sosyolojide sentezci bir eğilimin belirtisiydi. Bu bağlamda Amerika'da yapısalcıların kültürel analizler üzerinde yoğunlaşmaları; etnometodolojinin kuruluşçuluğu makro teoriyle birleştirmenin yollarını aramaya başlaması; Almanya'da, İngiltere'de ve Fransa'da yeni post-Marksist kuşakların fenomenoloji ve Amerika'daki mikro teorik gelişmelerden etkilenmeleri; Parsonsçı fikirlerin Almanya'da yeniden bütünleşme hareketlerini canlandırması bu sentezci teori oluşumunun işaretleriydi. Kısacası sosyolojik çevrelerde bir zihniyet değişimi başlamış; tek yanlı teorilere rağbet azalmaya başlamıştır (Alexander, 1988; 89).

Neofonksiyonalistler pek çok yerde sıkı sıkıya sahip çıktıkları Parsons'ın fonksiyonalist teorisini oldukça karmaşık, hatta sıkça çelişkili bulduklarını açıklamaktan çekinmezler (Alexander, 1985: 10). Neofonksiyonalizmin Parsons'ın çalışmalarına gösterdiği ilgi ortodoks Parsonsçılığa yeniden hayat verme girişimi olarak görülmemelidir. Bir başka deyişle, neofonksiyonalizm, fonksiyonalizmi bir kale gibi savunmaktan çok onunla bir akrabalık ilişkisi içindedir. Neofonksiyonalizm, Parsons geleneğinin açıkça yeniden gözden geçirilmesi ve yeniden yapılandırılması girişimi olarak fonksiyonalizmden ayrılır (Colomy, 1990; xii-xvii; Alexander ve Colomy, 1990; 35).

Bugünkü haliyle neofonksiyonalizm, hem genel teori düzeyinde önemli ilerlemeler göstermiş hem de sentezci teori arayışlarında sürükleyici bir rol oynamıştır. Sosyal bilimsel tartışmalarda ideolojik yorumların rolünü çok daha iyi aydınlatma başarısını göstermiş ve fonksiyonalist geleneği sola doğru sürüklemiştir. Neofonksiyonalizm, durağan sosyal sistemlerin dengelenim modellerine körü körüne bağlanma yerine, alt sistemler arasındaki çatışmacı i-

lişkilere ve onların içsel-dışsal çevrelerini vurgulayan alternatif yaklaşımlara teorik yöneliminde yer vermiştir. Bu doğrultuda teorik ilerleyişini sürdürmek için, çeşitli özel alanlardaki araştırma programlarını başlatmış ve desteklemiştir. Nihayet bugün neofonksiyonalizm, post-pozitivist bir çerçevede gelişen formülasyonlarıyla çağdaş sosyoloji tartışmalarında, yoğun bir teorik tartışma alanı ve büyüyen ampirik araştırma haline gelmiştir (Colomy, 1990; xxx: Scott, 1995: 139). Çoğu sosyoloji kitaplarında neofonksiyonalizme alt bölümler açılması veya ona atıflarda bulunulması neofonksiyonalizmin teorik değerine işaret etmesi bakımından anlamlı kabul edilmelidir.

Neofonksiyonalist hareketin bir diğer önemli özelliği çok boyutlu metodolojik değerlendirmeyi ilke edinmesidir. Neofonksiyonalizmde yapı karşısında birey, bütün karşısında parça, özgürlük karşısında zorlama, makro karşısında mikro, ekonomi karşısında kültür, denge karşısında çatışma, soyut ve genelin karşısında somut ve özel tek başına ele alınabilecek kavramlar olarak değerlendirilmez. Kavramların sosyolojik teorideki yeri çözümleme ve sentez süreçlerinin birlikte işlediği bir metot bağlamında belirlenir. Bu anlamda neofonksiyonalizm çeşitli teorilerin söz konusu kavramları açıklama girişimlerini dikkate alır ve bu kavramları yeni bir inşa sürecine tabi tutar.

5. DEĞERLENDİRME

Fonksiyonalizm, sosyolojideki gücü ve egemenliği nispetinde çok şiddetli eleştiriler almıştı. Fakat fonksiyonalizme yöneltilen eleştirilerin tümünün geçerli olduğu söylenemez. Özellikle fonksiyonalizmin tümünden reddedilmesi asla kabul edilebilecek bir önerme değildir. Çünkü fonksiyonalizmin yanlış bir yaklaşım olduğu hiç bir zaman tam anlamıyla kanıtlanamamıştır. Ortodoks fonksiyonalizmin olmasa da, fonksiyonalizmin diğer geleneklerle buluşmuş yeni biçimi olarak neofonksiyonalizmin sosyolojik teorinin gelişmesine önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir.

Toplumu açıklamaya dönük bir teori, yalnızca bir değişken ekseninde kurulamaz. Bir sosyolojik teori, her zaman için çok değişkenli, çok boyutlu sentezci değerlendirmeler bağlamında ilerlemek zorundadır. Neofonksiyonalizm, kendine özgü teorik eğilimlerinde oldukça çekici ve ilginç olan bir sosyolojik zihniyeti temsil etmektedir. İlk bakışta yeni olan bir şey yok gibi görünse de, aslında neofonksiyonalizm, büyük bir entelektüel yaratıcılığın tohumlarını taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alexander, J. (1988). The New Theoretical Movement, (Ed. Smelser, N. J.), *Handbook of Sociology*, London: Sage Publications.
- (1995). *Fin de Siècle Social Theory Relativism, Reduction, and the Problem of Reason*, New York: Verso.
- (1998). *Neofunctionalism and After*, Massachusetts: Blackwell.
- Alexander, J. - Colomy, P. (1990). Toward Neo-Functionalism. (Ed. Colomy, P.), *Neofunctionalist Sociology*, Great Britain: An Elgar Reference Collection
- (1990). Neofunctionalism Today, (Ed. George, R.), *Frontiers of*

- Social Theory, The New Syntheses*, New York: Colombia University Press.
- Alexander, J. - Turner, J. (Ed.) (1985). *Neofunctionalism*, London: Sage Publications.
- Coleman, J. S. (1975). Social Structure and a Theory of Action, (Ed. Blau, P. M.) *Social Structure*, New York: The Free Press.
- Colomy, P. (1990). Recent Developments in the Functionalist Approach to Change, (Ed. Colomy, P.), *Neofunctionalist Sociology*, Great Britain: An Elgar Reference Collection.
- Craib, I. (1992). *Modern Social Theory From Parsons to Habermas*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Devereux, E.C. (1997). Parsons' Sociological Theory, (Ed. Black, M.), *The Social Theories of Talcott Parsons*, London: Southern Illinois University Press.
- Domingues, J. M. (1996). Sociology and The Logic of Theoretical Research, *Sociology*, November, Volume 30, 763-783.
- Eisenstad, S.N. (1973). *Tradition, Change and Modernity*, New York: Wiley
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*, (Çev. Portakal, H.), Ankara: Öteki Yayınları.
- Martindale, D. (1960). *The Nature and Types of Sociological Theory*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Merton, R.K. (1967). *On Theoretical Sociology*, New York: The Free Press.
- Munch, R. (1987). *Theory of Action Towards a New Synthesis Going Parsons*, New York: Routledge-Kegan Paul.
- (1994a). *Sociological Theory*, Volume 1, From the 1850s to 1920, Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- (1994b). *Sociological Theory*, Volume 2, From the 1920s to 1960, Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*, New York: The Free Press.
- (1967). *Sociological Theory and Modern Society*, New York: The Free Press.
- (1975). Social Structure and the Symbolic Media of Interchange, (Ed. Blau, P. M.), *Social Structure*, New York: The Free Press.
- Parsons, T. - Shills A.E. (1962). Values, Motives, and Systems of Action, (Ed. Parsons, T. - Shills, A.E.), *Toward a General Theory of Action*, Massachusetts: Harvard University Press.
- Skocpol, T. (1999). Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi, (Çev. Fethi, A.), (Ed. Skocpol, T.), *Tarihsel Sosyoloji*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Scott, J. (1995). *Sociological Theory*, Great Britain: Edward Elgar Publishing Limited.
- Turner, H.J. (1990). The Structure of Sociological Theory, *Sociology*, Volume 30, No.4. November 1996, 763-783 Belmont, California: A Division of Wadsworth, Inc.
- Wallace, R. - Wolf, A. (1991). *Contemporary Sociological Theory*, New Jersey: Prentice Hall.